

והעיקר הוא שיהיה אהבה ביניהם. ואהבה היינו שיהיה האהבה חזקה כל כך עד שיהיו רואים זה את זה תמיד, כי מחמת גודל האהבה אינם יכולים לסבול כלל שלא יראו אחד את חברו תמיד. גם יש אהבה שיכולים לסבול שלא יראו זה את זה, ואעפ"כ הוא אהבה, שאוהבין את עצמן מרחוק. וגם זה הוא בחינת רואין זה את זה, כמו שאומרין העולם על דבר השנאוי, שאינו יכול לראותו, אבל כשהם אוהבים זה את זה, הוא בחינת רואים זה את זה, שהוא בחינת אהבה כנ"ל.

וזה בחינת 'סנהדרין היתה יושבת כגורן עגולה'. סנהדרין — זה בחינת הצדיקים, שמהם יוצאין כל המשפטים וכל הפרנסה כנ"ל. וזה בחינת כגורן, שמשם יוצא מזונות ופרנסה, וישיבתם בעיגול כנ"ל, היינו בחינת אהבה, שהיא בחינת ראייה כנ"ל' (לקוטי מוהר"ן ח"א קפג) ע"ע בספר אוהב ישראל — פרשת שקלים.

דף לז

'דאמר ליה ההוא מינא לרב כהנא: אמריתו נדה שרי לייחודי בהדי גברא, אפשר אש בנעורת ואינה מהבהבת?! אמר ליה: התורה העידה עלינו סוגה בשושנים...' — כלומר, טענתך יש בה ממש מבחינתכם, אבל עלינו העידה התורה שמספיק לנו בשמירה קלה של גדר שושנים (עפ"י שם משמואל נשא. וע"ע יד רמה וכן יהודיע).

'אמריתו נדה שרי לייחודי בהדי גברא...' — על דין יחוד באשתו נדה, ע' במובא ביוסף דעת סוטה ז. וע"ע בשו"ת מהרש"ם ח"ב קעח ושו"ת שבט הלוי ח"ח רעא — אודות אשה שאינה טובלת לנדתה כלל, וגם לעתיד לא תטבול, האם מותרת ביחוד עם בעלה. ושם הורו לאסור [ואולם אין זה איסור יחוד ממש דאורייתא אלא מדרבנן, ע"ש].

'אפילו ריקנין שבך מלאין מצות כרמון' — תימה, מה שייכות דרש זה לאיסור נדה? ויש לפרש, מכיון שהם 'ריקנים' ממצוות מעשיות, על כרחנו לפרש 'מלאים במצוות כרימון' על דרך שאמרו (במכות כג): ישב אדם ולא עבר עבירה נותנין לו שכר כעושה מצוה, דהיינו שבא דבר עבירה לידם ונמנעים ואינם עוברים. והרי סתם עבירות אינן מגיעות תמיד לידי כל אדם — מכאן שהמדובר באשתו נדה שהיא עמו תמיד והוא פורש ממנה (מרומי שדה. וע"ע מה שכתב בחגיגה כז וסוטה ג: עלי שור ח"א עמ' רב).

'וירח את ריח בגדיו — אל תקרי בגדיו אלא בוגדיו' — ראה בראשית רבה (תולדות), על פסוק זה — שני מעשים ב'בוגדים' מזרע יעקב; יוסף משיתא ויקום איש צרורות, שעשו תשובה שלמה בסוף ימיהם וקנו עולמם בשעה אחת. ומבואר בספרים שה'בוגדים' של יעקב הם בבחינת 'בגדים' — כלומר, החטאים הנם לבוש וכיסוי חיצוני, ואין חטאם של זרע יעקב בא מעומק הלב אלא מהשפעת אומות העולם הסובבים את השושנה. וזה הענין שיעקב קיבל הברכות בבגדי עשו דוקא, כי יעקב עצמו, וכל זרעו הדומים אליו — הם אינם נצרכים לברכת יצחק, אולם אותן נשמות של צאצאי יעקב הדומים במעשיהם לעשו, הם הצריכים לברכה.

וזה היתה דעתו הראשונה של יצחק לברך את עשו — כי יעקב אינו נצרך לברכה אלא עשו, כדי שיוכל להפוך את כל כחותיו הגדולים לסטרא דקדושה, בחינת בעל תשובה. (ע' בספרי ר' צדוק הכהן 'ישראל קדושים' עמ' 117; 'עמלה של תורה' עמ' 219, ועוד רבות בשאר ספריו. וע"ע בספר הפרשיות — תולדות).

'כי נח נפשיה דר' זירא... הרהרו בלבייהו ועבדו תשובה' — כלפי מה שאמרו (בחולין ז): גדולים צדיקים במיתתן יותר מבחייהם, כל פעולותיו ודיבוריו שעשה במשך ימי חייו, התקבצו ובאו בפטירתו והשפיעו עליהם רוח קדושה וטהרה עד שחזרו בתשובה (תפארת שלמה — חיי שרה).

'לפיכך נברא אדם יחידי, ללמדך שכל המאבד נפש אחת מישראל מעלה עליו הכתוב כאילו איבד עולם מלא...' — יש מפרשים שלכך נברא האדם בתחילה יחידי ללא בת זוג, שלא כשאר בעלי חיים — להורות שכדאי הוא האדם היחיד לברוא בשבילו לבד עולם ומלואו, גם אם לא יהיה בעולם שום אדם מלבדו (עפ"י מהרש"א; שו"ת אגרות משה אה"ע ח"ד פח, עע"ש).

— גדול כח עבודתו וקדושתו של אדם אחד, שבידו לפעול בעד העולם כולו ולתקנו ולהצילו מדרת שחת [וכעין שמצינו אצל פינחס שתיקן מה שקלקלו אלפים ורבבות בני אדם, ובמעשהו פעל שלא כליתי את בני ישראל] (עפ"י מכתבי הגר"י לוינשטיין זצ"ל — יז).
ע"ע: דרך חיים למהר"ל ז"ל פרק ג עמ' קיד; עלי שור ח"א עמ' קסת, ר, רפח וח"ב עמ' תיד.

'וממ"ה הקב"ה טבע כל אדם בחותמו של אדם הראשון' — רמז: ויפח באפיו נשמת חיים — סופי תבות: חותם (בעל הטורים בראשית ב, ז).

'ומפני שלום הבריות, שלא יאמר אדם לחבירו אבא גדול מאביך' —
'... סלקא דעתך דתנא דגם באדם היו יכולים ליברא אדם כושי זכר ונקבה וכן אדם סיני זכר ונקבה או רומני זכר ונקבה — אבל משום שלא יאמר אדם לחבירו אבא גדול מאביך לא נבראו כן אלא נברא רק מין אחד של אדם...'

ובאמת בדורינו ראינו שהגרמנים טענו טענה זו 'אבא גדול מאביך', אלא שהם אומרים שגם ישראל טוענים שהם הגזע המשובח ביותר ומביאים ראיה ממה שאנחנו אומרים בתפלתנו אתה בחרתנו מכל העמים וכו'. אבל התשובה אצלנו היא שודאי כולנו בני אדם הראשון אנחנו, אלא שהאבות השתלמו והתעלו כל כך עד שקרוב הוא שהננו כמין אחר לגמרי, שכל שאין בו ג' סימנין הללו אינו ראוי לידבק באומה זו (יבמות ע"ט), ולכן באמת כל מי שרוצה לקבל על עצמו את המצוות יכול להסתפח אל עם ישראל, כי אנחנו לא טוענים שגזענו משובח יותר וכאילו אנחנו מיוחדים בטבע, כי אילו כך היתה מחשבתנו לא היינו מקבלים גרים מכל אומות העולם, אלא שאנו סוברים שאנחנו נבחרנו מכל האומות משום שאנו בני אברהם יצחק ויעקב שנתעלו על ידי קיום המצוות לידי מדרגה שבו האדם מתקשר אל בוראו ומתדבק בו, ולכן כל הרוצה להצטרף ולקבל עליו עול תורה ומצוות יכול לעשות כן' (מתוך 'אמת ליעקב' לגר"י קמינצקי זצ"ל בראשית א, כב. וכן האריך בזה בפרשת נח ט, כה, ע"ש).

'לפיכך כל אחד ואחד חייב לומר: בשבילי נברא העולם' — נמצא, כשהעולם נברא בשבילי, צריך אני לראות ולעייין בכל עת בתיקוני, ולמלאת חסרון העולם ולהתפלל בעבורם (לקוטי מוה"ר"ן ה).

(ע"ב) 'תניא, אמר ר' שמעון בן שטח' — יש מי שכתב למחוק המלה 'רבי' (אמרי צבי. וכן הביא מהתוספתא), שהרי שמעון בן שטח היה מן הזוגות שכונו בשמם ללא תואר נוסף. ואולם בירושלמי ובראשונים הגרסא 'רבי שמעון בן שטח' (כאשר העיר בספר ממזרח נועם). ומצאנו כיוצא בזה בתלמוד בכמה מקומות, חכמים שמוזכרים לעתים בתואר 'רבי' ולעתים באים בשמם ללא תואר:

קכה

יומא ט. 'ישמעאל בן פאבי' ושם לה: 'ר' ישמעאל בן פאבי'. (וע' תשב"ץ ח"ג לו; חו"א פרה ו, יד); במשנה יומא ד, ד: 'רבי מנחם' ובמשנה בחגיגה ב, ב: 'מנחם'. ושם תרי הווי; חגיגה טז: 'אמר רבי יהודה בן טבאי', ואמנם במשניות קרוי בשמו. והגר"א שם מחק 'רבי'. (וב'מזרח נועם' העיר מירושלמי שבת א, ד וכתובות ת, יא וסנהדרין ו, ג ו, וכן בבבלי מכות ה: שבכל אלו מופיע 'רבי יהודה בן טבאי').

וע' יבמות עד. — 'רבי יוסף הבבלי' וברש"י ושא"ר שם גרסו ללא 'רבי'; שם במשנה קכב. — 'יהודה בן בבא', ובגליון מוגה 'רבי יהודה בן בבא'. (ואמנם שם בהמשך המשנה איתא 'רבי' ועפ"י הגיהו, אך אפשר דנחמיה איש בית דלי קרא לו כן, שהיה בן גילו, כדמצינו בכ"מ, וא"צ להגיה).
וכן מצאנו 'לוי' ומצאנו 'רבי לוי', ואולם אפשר שאינו אחד (כמו שצייד הרש"ש בב"ב קנו).

'אראה בנחמה' — התוס' (בחגיגה טז): פרושו ביטוי זה על נחמת ציון וירושלים (דלא כפירוש רש"י במסכת מכות שפירש על מיתת בניו). והעיר המהרש"א, אף על פי שבימיו עמד הבית על תלו, גאולתם לא היתה שלמה והוזהרו לנחמה על חורבן הבית הראשון, שהרי לא חזרה מלכות בית דוד. וגם כמה דברים שהיו בבית הראשון לא היו בשני.

הדברים תואמים עם מה שכתב החתם-סופר בתשובה (ח"ו פד) שאף בימי בית שני שהיתה מלכות לישראל בארץ, מלכות החשמונאים ומלכות הורדוס, התפללו על צמיחת קרן דוד ושלטון בית יהודה. וגם כשלא חסרו דבר מבחינה גשמית — 'לא לאכול מפריה ולשבוע מטובה' אנו צריכים, שיחשוב המערער שאם נמצא כזה בארצות העמים לא צריכים לארץ ישראל ובית המקדש, חלילה, לא על חיים המדומים האלו אנו שופכים שיחנו ומצפים בצפייתנו כל ימינו'.

'רשע, מי הרגו לזה, או אני או אתה, אבל מה אעשה שאין דמך מסור בידי, שהרי אמרה תורה על פי שנים עדים...' —

'לא תרחיק זה ותפלא מזה הדין — כי הדברים האפשריים, מהם קרובי האפשרות ומהם רחוקי האפשרות ומהם אמצעיים בין זה לזה. ולאפשר רוחב גדול. ואילו התירה תורה לחתוך דיני נפשות באפשר הקרוב מאד שאפשר שיהיה קרוב מהמציאות, כגון זה שהמשלנו (שהיה רץ להרוג ומצאו מפרפר וכו'), היינו חותכין הגדר מה שהוא רחוק מזה מעט ובמה שהוא רחוק מאד גם כן, עד שיחתכו הגדרים וימותו האנשים במעט אומד לפי דמיון הדיין ומחשבתו — ולכן סגר יתעלה את הפתח ואמר שלא יחתוך גדר העונש אלא כשהיו העדים מעידים שהם ידעו בודאי שזה עשה המעשה ההוא, בלא ספק ובלא דמיון כלל. וכאשר לא נחתוך הגדרים בדמיון חזק מאד, הנה תכלית מה שיהיה שנפטור החוטא, וכאשר חתכנו הגדרים בדמיון ובאומד — הנה פעמים נהרוג נקי' (ספר המצוות להרמב"ם ל"ת רצ. וע"ע באר הגולה להמר"ל מפראג, הבאר השני).

— פרושו ראשונים (בשבועות לד), וכן יש גורסים בסוגיתנו, שסובר רבי שמעון בן שטח כרבנן, שאין הולכים אחר אומדנא, ויש לפרש דבריו כך: טעם אחד, שלא ראיתך ממש. ועוד, אין דמך מסור בידי לפי שאין כאן עדים.

והתוס' פרושו שהיו גם אחרים עמו [ולא הזכירום משום כבודו], ומה שאמרו 'שהרי אמרה תורה על פי שנים עדים...'. — כלומר, משמע שנים שראו ממש ולא מאומד (וע' חדושים ובאורים).
בספר זכר יצחק (יה, ב) פרש דברי ר' שמעון בן שטח, עפ"י מה שדייק מלשון הרמב"ם (סנהדרין כד, א) שאע"פ שאין הולכים אחר אומדנא, זהו רק בשמיעה מפי עדים, שהרי הדיין עצמו אינו יודע כלל אם

הגידו את האמת, אלא שמצווה לחתוך הדין על פיהם, ולכן אין מועיל אומדן — אבל כל שהדיינים עצמם רואים האומדנא, יכולים לדון על פי אומדן הדעת, ואפילו לחכמים החולקים על ר' אחא. והוה מה שאמר לו 'אין דמך מסור בידי' — שאילו בית דין של נפשות היה רואה, היו יכולים לדונו בהכנסה לכיפה עפ"י האומדנא, אלא כיון שאני לבדך ראיתך, אין דמך מסור בידי, שהרי אין לו רשות להורגו אלא לבא לפני ב"ד ולהעיד, ובאופן שכזה אין מועיל אומדנא כלל.

יש לרמוז שלכך כתוב 'לא תענה ברעך עד שקר' — ולא כתיב 'עדות שקר' — לומר אע"פ שהעדות אמת, אם אינו 'עד' בדבר — אסור להעיד 'עפ"י משך חכמה יתרו).

'יהודע מחשבות יפרע מאותו האיש שהרג את חברו' — כיוצא בזה השתמש שמעון בן שטח עצמו במאורע אחר (לעיל יט): 'בא בעל מחשבות ויפרע מכם...!'. וראה בספר בן-יהודיע שנתן טעם בדבר על פי המעשה המובא בירושלמי בחגיגה (פ"ב).

'דין ארבע מיתות לא בטלו, מי שנתחייב סקילה...!' — ואף על פי שלא הותרה ואין בו עדים, ככמעשה דשמעון בן שטח (חדושי הר"ן).

ומדובר באותם הנוטלים דינם בעולם הזה. אבל ודאי יש כמה רוצחים ומשומדים שמתים בשלוחה והשקט שנידונים בעולם הבא, כי פעמים זכות תולה לו ואינו נפרע בחייו. וכן אפשר שעל ידי תשובה הקב"ה מיקל בענשו או מוחל לגמרי (עפ"י תוס' ר"ן וריטב"א).

וכן להפך, רואים אנו כמה צדיקים גמורים שמתו במיתות משונות, כגון רבי עקיבא — שנפרעים מן הצדיקים על מיעוט עבירותיהם כדי לזכותם לעולם הבא (מהרש"א).

עוד בענין דין ארבע מיתות — ע' בשיחות מוסר להגר"ח שמואלביץ, יא תשל"ב. בדקדוק הלשון 'מיום שחרב בית המקדש...!' — ע' במובא בכתובות ל.

'גמל האוחר בין הגמלים ונמצא גמל הרוג בצידו...!' — כבר עמדו הראשונים ז"ל על סתירת הסוגיות; כאן מבואר לחלק בין דיני ממונות לנפשות לענין עדות מאומדן, לרב אחא. ואילו בשבועות משמע שאין חילוק ביניהם.

יש מהאחרונים שכתב שאמנם לדון מיתת בית דין בסייף אי אפשר אלא בעדות ראייה ממש ולא באומדנא, אעפ"כ דנים את הרוצח בהכנסה לכיפה בכל עדות שהיא קבילה בדיני ממונות (וכן כתבו כמה אחרונים — ע' במובא להלן פא ובמכות ו). ועל כן לדעת ר' אחא שהולכים אחר אומדנא בממונות, שייך גם בדיני נפשות ידיעה ללא ראייה, לענין הכנסה לכיפה. וזו כוונת הסוגיא בשבועות. ואילו הסוגיא כאן שמחלקת בין ממונות לנפשות, מדברת לענין לדונו במיתת בית דין, שזה אי אפשר אלא ע"י ראייה ממש (עפ"י זכר יצחק ח"א יח, ב).

להלכה לא קיימא לן כר' אחא, ואין הולכים אחר אומדנא אפילו בממון. ואמנם יש אומדנא גמורה שהולכים לפיה בדיני ממונות. וכתבו התוס' שיש ידיעה ודאית שסומכים עליה אפילו בדיני נפשות. וזהו לפי שיטתם (וכ"כ עוד ראשונים) שלפי האמת אין חילוק בין ממונות לנפשות, וב'זכר יצחק' (שם) לשיטתו כתב שבדיני נפשות אין מועיל אומדנא לעולם. ואמנם בעריות מצינו שמועיל 'כדרך המנאפים' משום שכתוב כי ימצא שוכב — שזהו כדרך המנאפים.

[בשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"ג קיב) פסק אודות טבילת גר שלא ראו שלשת הדיינים את הטבילה ממש, אלא שנים מהם עמדו מאחור ולא ראו את הכנסת ראשו למקוה ממש אלא אחד. וכתב שעדות בידיעה ברורה כזו מועילה אף ללא ראיה. 'ואף אם לא מועיל בדיני נפשות, הא גר 'משפט' כתיב, שהוא לממון ולא לנפשות, דהרי לא מצרכינן אלא ג' ב"ד ולא כ"ג'.]

'מכנף הארץ' — ע' בתוס'. ולכאורה מבואר מדבריהם שאין חיוב מדינא דגמרא לומר קדושה, שהרי בני ארץ ישראל אינם אומרים אותה כל יום אלא בשבת.

וצריך עיון ממה שאמרו בברכות (מז:): שרבי אליעזר שחרר עבדו כדי להשלים מנין. והותר לו לשחרר עבור מצוה דרבים. ומפרש רש"י: להוציא רבים ידי חובתם בקדושה. ומשמע לכאורה שאמירת קדושה היא חיוב. וכן מובא שם (כא. והובא בשו"ע) שאין להתפלל באופן שעל ידי כך יפסיד קדושה, ע"ש. וכן היה מנהג רבנו תם (הובא בתוס' ברכות יג:): שהיה ממתין ב'עושה פלא' כדי לענות קדיש וקדושה עם הציבור.

[ובספר חיי אדם (ריש כלל יט. הובא במשנ"ב צ סקכ"ח) כתב שעיקר התפילה בציבור הוא תפילת י"ח, ולא כמו שחושבים ההמון שעיקר להתפלל בעשרה הוא רק משום שמיעת קדיש וקדושה ו'ברכו' וכו'. עכ"ד. וצ"ע מהגמרא בברכות כא: וכן מרש"י שם מז: וממנהג ר"ת הנ"ל. (וגם לא הביא מקור לדבריו)]. (מהרב הדר יהודה מרגולין הי"ו. ולכא' נראה שאעפ"י שאינו חיוב גמור מדינא, הותר לשחרר עבדו לצורך קיום ענין חשוב. ולמנהג ר"ת, אף לבטל תפילה בציבור לצורך זה).

דף לח

הערות ובאורים בפשט

'זרובבל — שנזרע בבל. ומה שמו נחמיה בן חכליה שמו' — ע' בהגהות ריעב"ץ שתמה מאד על כך, שנראה מנוגד לכתובים המפורשים. ואפשר, מתוך שבעליה השניה היו הראשים בדוגמת פקידה ראשונה; נחמיה התרשתא פחת יהודה ועמו עזרא הסופר הכהן בשניה — מקבילים לזרובבל מזרע בית דוד ועמו יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול בראשונה, לפיכך קראו לו להתרשתא 'נחמיה בן חכליה' — על שם זרובבל בן שלתיאל ששמו העצמי היה גם כן נחמיה בן חכליה כדברי הגמרא (עפ"י דרשות בית ישי ח"א סי' ג הערה יא).

'וכמה היו? אלף' — בא לומר שלא נפרש החרש והמסגר אלף — החרש אלף והמסגר אלף [כפי שמפרש רבי ברכיה במדרש. ב"ר מב], אלא 'החרש והמסגר' יחדיו אלף [כדעת חכמים שם ששני תוארים מתחסים לאישיות אחת] (מרגליות הים).

'שמע מינה 'מהרה' דמרי עלמא תתנ"ב הוה' — ומכאן יש לך ללמוד גם לענין נבואות הגאולה והישועה, שאע"פ שנאמר בהם 'מהרה' [כמו וארכתך מהרה תצמח ועוד], אל תתמה על אריכות הגלות, ואע"פ שיתמהמה — חכה לו בכל יום שיבוא (עפ"י מהרש"א).